

УДК 321.01

БОЄВА ТЕТЯНА,*кандидат історичних наук, старший викладач кафедри "Соціально-гуманітарні дисципліни" Луганського інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом*

УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПОГЛЯДИ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ НА ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ

У статті показано, що формування сучасної української правової держави пов'язано з новим осмисленням національної ідеї і має забезпечити панування права, захист і гарантування основних прав і свобод людини й громадянина, що неможливо досягти, обмежившись тільки прийняттям законів. Нова українська ідея має створити загальний духовний простір і стати умовою розв'язання існуючих політичних, релігійних, мовних протиріч культурних процесів, об'єднати всі класи, верстви та етноси, що мешкають на теренах України. У цьому плані цінною є ідея Г. Сковороди стосовно "спорідненої праці" як важливого елементу суспільного устрою.

Ключові слова: право; правова держава; нова українська ідея; права та свободи людини й громадянина; "споріднена праця"; філософія свободи Григорія Сковороди.

Постановка проблеми. Інтеграція України до європейського економічного та культурного простору, розбудова демократичної правової держави, становлення нових соціально-економічних відносин вимагають пошуку нової державотворчої концепції. Сьогодні суспільство висуває нові вимоги до реформування всієї інфраструктури української держави. У ХХІ ст. в Україні простежується два напрями державності - українська держава на засадах консервативних традицій козацької доби [2, 7] та державність, поєднана з російською та радянською культурними традиціями [3, 5]. Крім іншого, така роздвоєність є базою для неузгоджень і протиріч сучасного українського державотворення.

Вирішення поставлених перед суспільством завдань потребує нових концептуальних підходів і критичного переосмислення наявного історичного досвіду. З огляду на це виняткового значення набуває звернення до творчої спадщини українських мислителів, конструктивне використання у зв'язку із цим вітчизняних теоретичних і практичних надбань. Серед українських філософів ХVІІІ ст., які збагатили національну думку новими ідеями, гідне місце посідає Григорій Савич Сковорода (1722 - 1794).

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. Сучасні пропонувані державотворчі концепції потребують подальшого осмислення з огляду на фундаментальні історичні досягнення минулого.

Багатогранна творча спадщина великого українського мислителя нині активно досліджується в різних аспектах: філософському, педагогічному, філологічному, психологічному, музикознавчому, містичному, теологічному, екзистенційному, есхатологічному, державотворчому тощо. Так, філософські ідеї Г. Сковороди вивчали П. Біланюк, І. Головаха, М. Кашуба, О. Кульчицький, Г. Паласюк, М. Попович, А. Ромеєць, Л. Ушкалов та ін.

Мета дослідження полягає в окресленні теоретичних концепцій вітчизняної національної ідеї у світлі сучасного державотворення в Україні з урахуванням творчої спадщини Г. Сковороди.

Національні ідеї відігравали роль духовної основи в процесі становлення громадянських суспільств у країнах Західної Європи. Виходячи з їх аналізу, зауважимо, що українська ідея також має створити загальний духовний простір і стати умовою розв'язання існуючих політичних, релігійних та мовних протиріч культурних процесів, об'єднати всі класи, верстви та етноси, що мешкають на теренах України.

Новизна статті полягає в теоретичному висвітленні пошуку сучасного державотворення шляхом окреслення національної ідеї як умови розв'язання існуючих протиріч у суспільстві, консолідації всіх класів, верств та етносів, що визнали Україну своєю батьківщиною.

Виклад основного матеріалу. Змістом української ідеї із середини ХVІІ ст. (національно-визвольна війна під керівництвом Б. Хмельницького) було здобуття незалежної держави, а основною функцією - спонукання народу до боротьби за її розбудову. У 1991 р. Україна здобула незалежність, що змусило переосмислювати уявлення про українську національну ідею, тому в аналізі сучасних підходів до розуміння української національної ідеї ми маємо дослідити зміст та функції новітньої української ідеї, проаналізувати механізми її усвідомлення народними масами та з'ясувати умови її реалізації за умов творчого осмислення вітчизняного досвіду, зокрема творчості Г. Сковороди (1722 - 1794).

Український мислитель Григорій Сковорода продовжив традицію І. Вишенського щодо виявлення й викриття протиріч у суспільстві та постановки завдань у цьому зв'язку перед українською спільнотою.

Відомо, що через яскравий кордоцентризм філософію Г. С. Сковороди вважають філософією "серця": "Сердце есть существом человеческим, а без него он чучелом и пнем есть... Без зерна орех ничто же есть: а без сердца - человек" [12, с. 314].

У цьому контексті, з точки зору класика, поширеною суспільною проблемою є спотворення окремими людьми й верствами населення своєї "функції", прописаної в душевному серці. Так, наприклад, еліта українського народу у ХVІІІ ст. в силу історичних умов намагалася стати схожою на російських дво-

рян. Козацька старшина розміняла волю на збагачення, самостійність - на дворянські титули.

З позиції соціальної філософії та філософії історії то був період активного пристосування української еліти до нових умов життя. Однак Г. Сковорода відчув негативну тенденцію української історії - зраду освічених класів інтересів народу. Ця зрада полягала в тому, що козацька старшина відмовлялася від власної національної, соціально-психологічної, політичної, культурної ідентичності й ставала на хибний шлях пристосування до чужих умов життя.

Г. Сковорода жив в умовах поступового урізання аж до скасування козацьких прав, загострення соціальної нерівності в Україні, а точніше поступової деградації козацького устрою. Філософ, очевидно, замислювався над цим новим для України явищем, шукав виходів із важкої історичної ситуації, у яку потрапив український народ. Стрижнем його соціально-філософських досліджень є пошуки таких форм суспільного буття, за допомогою яких можна було б досягти більш справедливої суспільної структури.

Аналізуючи зміст Біблії як універсального джерела загальнолюдського морального буття, філософ доходить висновку, що ідеал людського суспільства має базуватися на засадах любові, спільної власності ("все там спільне"), на республіканській та громадській рівності й можливості реалізувати природне покликання [10, с. 44]. У цій думці відображене філософське осмислення соціально-економічних засад Козацької республіки, коли людина не була відчужена від влади та органічних суспільних форм буття. До аналогічного висновку доходить М. Попович і стверджує, що філософія Г. Сковороди є наперед вираженням традиції "козацького свободобутства" [9, с. 250].

Думку Г. Сковороди про суспільну власність ("все там спільне") не слід сприймати з вульгарних позицій. Суспільна власність у Г. Сковороди - це не державна власність, а рівність прав - це не лише формальна рівність перед законом, а рівність за найголовнішим параметром - ставленням до стану справ у суспільстві: усі є рівноправними суб'єктами соціально-політичного та правового простору і за законом, і в дійсності.

Умовою реалізації цих принципів у Г. Сковороди є ідея "спорідненої праці": людина мусить займатися тією діяльністю, до якої в неї є відповідні покликання й здібності. Ідея спорідненої ("сродної") праці є різновидом думки про необхідність подолання соціального відчуження. Філософ усвідомив, що неспоріднена праця є однією з причин індивідуальних та суспільних проблем, бо будь-яка праця, зроблена без душі, породжує соціальні та внутрішні особистісні проблеми. "Коли відняти від людини споріднене діяння, тоді їй - смертельна мука" [12, с. 432].

Ідея пошуку спорідненої праці й законодавчого забезпечення умов для неї постає в Г. Сковороди реальним засобом розв'язання проблеми нерівності. Люди не можуть бути рівними в економічному, інтелектуально-психологічному плані, але цю об'єктивну нерівність можна подолати іншими шляхами. Український мислитель намагається розв'язати означену проблему з позиції наявних у людини здібностей: кожен має займатися тією справою, до якої в нього є хист - це запорука громадського порядку, душевного комфорту, соціального та індивідуального прогресу тощо.

Роздуми Г. Сковороди про споріднену працю подібні до думок Платона про необхідність розбудови

справедливої держави, коли кожна людина й верства населення мають займатися тією справою, до якої в них є здібності, і не втручатися в справи інших [8, с. 155, 122], що і є справедливістю [Там само, с. 122-123].

Наступна теза Г. Сковороди про любов як основу морального ставлення до людини теж подібна до тези Платона про те, що, незважаючи на всі відмінності між людьми в суспільстві, відносини між ними мають бути як між братами, тобто моральними.

Г. Сковорода був одним із перших у світовій філософії й літературі, хто зробив предметом своїх досліджень проблему рівнів розвитку сутнісних сил суспільного руху. У його творах знаходимо характеристики індивідів різного рівня розвитку, між якими відбувається діалог. Так, у творі "Розмова п'яти подорожніх про істинне щастя в житті" відбувається діалог між індивідами, які уособлюють діячів залежного (Єрмолай), посереднього (Афанасій), особистісного (Григорій, Лонгін) рівнів розвитку. Єрмолай про щастя людського буття так висловлюється: "Як на мене, найкраще, коли бути задоволеним усім" [13, с. 331]. Уважаємо, що в цій думці зафіксовано потреби людини, які не виходять за межі власного тіла.

Афанасій намагається поєднати матеріальні та соціальні цінності, але передусім про своє розуміння щастя говорить, що хотів би бути високим чиновником, надзвичайно багатим, постійно отримувати радість від життя, щоб не померти від нудьги: "Я бажав би стати людиною високочинною, щоб будинок мій був венеціанський, сад флорентійський" [13, с. 326].

Меркантильним спонуканням до життя Єрмолая й Афанасія Г. Сковорода протиставляє життєві цінності Лонгіна та Григорія, які вважають, що людське щастя залежить від рівня розвитку внутрішнього світу людини й полягає в пізнанні самого себе, що і є метою життя. "Ось же вам верхівка і квітка всього життя вашого, внутрішній світ, сердечна веселість, душевна міць. Сюди скеровуйте всіх ваших справ течію" [13, с. 340].

Ключ до розуміння всієї міри геніальності Г. Сковороди дав у ХХ ст. К. Юнг, який переконливо довів, що той, хто виходить за межі колективного підсвідомого та панівних конвенцій, - це особистості, пророки, Боги [14, с. 212]. Особистість і Бог стоять у К. Юнга в одному ряду. Поруч вони стоять і в нашого генія: Бог й особистість - це одне й те саме.

Концепція правових відносин у суспільстві у філософських доробках Г. Сковороди має не раціоналістичне, а релігійно-онтологічне обґрунтування природного права. Головні принципи такого правового світогляду - ідея моральної автономії особистості та ідея справедливості - у Г. Сковороди знаходять обґрунтування в його концепції "сродної праці". Сродність (далі - спорідненість (*аem.*)) він розглядав як божий закон, що в той же час є і законом для природи й людського суспільства. Якщо цей закон виконується, то у світі встановлюється мир, а в індивідуальному плані - щастя. Отже, "споріднена праця" - це вираження ступеня соціальної справедливості, а право, як механізм встановлення закладеної в "спорідненій праці" справедливості повинно виходити від людини, виражати не стільки зовнішню, скільки внутрішню міру її волі.

Учення Г. Сковороди про справедливий устрій у державі має актуальне значення. Український філософ визнав державу необхідною формою організації громадського життя, призначення якої - захист хліборобів і купців від внутрішніх грабіжників і зовнішніх ворогів.

Із концепції "спорідненості" випливає й критика Г. Сковородою зовнішньої, формальної рівності, заснованої на загальному непокликанні (невідповідність покликанню) й універсальній неспорідненості. Формальної рівності він протиставляв внутрішню "нерівну рівність" як можливість реалізації своїх здібностей, право на індивідуальність, на щастя. Суть "нерівної рівності" полягає в тому, що всі люди, з одного боку, рівні перед Богом, а з іншого - усі різні. Критерієм же вибору людиною морального життєвого шляху є "спорідненість" (органічна відповідність) її з певним типом поведінки. Тим самим ідея "спорідненої праці" виступає в Г. Сковороди як моральна підстава права [12, с. 111-112].

Формування моральних якостей - любов до вітчизни й праці, людяність, дружба, правдивість, чесність, скромність, сила волі, почуття людської гідності - тобто всебічний розвиток особистості має для Г. Сковороди провідне місце в житті рідної країни. Підготовка вільної людини, гармонійно розвиненої, щасливої, корисної для суспільства, людини, здатної жити й боротися, - основне завдання суспільства. Філософ обстоював думку про утвердження рідної мови в школах, радив вивчати граматику, літературу, математику, фізику, механіку, музику, філософію, медицину та інші науки.

Ураховуючи досвід української філософсько-правової думки, у т. ч. спадщину Г.Сковороди, однією з головних тенденцій процесу розвитку сучасної державності вважаємо поступове сприйняття українцями напрацьованих прогресивною політико-правовою думкою надбань, особливо таких загальнолюдських цінностей, як демократія, право, права й свободи людини, громадянське суспільство, гуманний і справедливий правопорядок. Із часів проголошення Декларації про державний суверенітет ця тенденція почала подальший розвиток у державі. Завдяки вибореній Україною незалежності відбулося відродження демократичної традиції в українському конституціоналізмі - концепція демократичної, соціальної, правової держави, що й стало складовою частиною української державницької ідеології сучасності.

Формування української правової держави з урахованням світових подій мають забезпечити панування права, захист і гарантування основних прав і свобод людини й громадянина, поділ влади та інші. Однак слід мати на увазі, що правову державу не можна побудувати, обмежившись прийняттям законів. Крім демократичного, прогресивного законодавства, необхідно забезпечити систему суворого додержання й виконання законів усіма суб'єктами: державою, державними органами, суспільними організаціями, посадовими особами й громадянами. Поряд з удосконаленням законодавства не менш важливою умовою побудови правової держави є підвищення якості юридичної практики, яка, у свою чергу, залежить від правової, професійної культури тих, хто створює й застосовує законодавство.

Завданням усього суспільства - держави, бізнесу, третього (громадського) сектора є генерація атмосфери сковородинської "спорідненої праці", в умовах якої досягається стабільність, благополуччя, упевненість у майбутньому.

Висновки

Отже, формування правової держави в Україні тісно пов'язане з новим осмисленням національної ідеї. У зв'язку з дослідженням внеску Григорія Ско-

вороди в розвиток української державності можемо зробити певні висновки.

1. Сьогодні в Україні простежується два напрями державності - українська держава на засадах консервативних традицій козацької доби та державність, поєднана з російською та радянською культурними традиціями.

2. Ураховуючи інтеграцію України в європейський економічний та культурний простір, з урахуванням аналізу європейських національних ідей, уважаємо, що новітня українська ідея має створити загальний духовний простір і стати умовою розв'язання існуючих політичних, релігійних, мовних протиріч культурних процесів, об'єднати всі класи, верстви та етноси, що мешкають на теренах України.

3. Досвід української філософсько-правової думки, у т. ч. спадщина Г. Сковороди, виявляє провідну тенденцію процесу розвитку сучасної державності - поступове сприйняття українцями напрацьованих прогресивною політико-правовою думкою надбань, особливо таких загальнолюдських цінностей, як демократія, право, права й свободи людини, гуманний і справедливий правопорядок. Саме в цьому контексті цінною є ідея Г. Сковороди стосовно "спорідненої праці" як важливого елементу суспільного устрою.

У подальших дослідженнях доцільно проаналізувати, яким чином національні ідеї впливали на процес становлення громадянських суспільств у країнах Західної Європи.

ЛІТЕРАТУРА

- Ігнатуша І. М. Політичне прогнозування як засіб забезпечення ефективності державного управління : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук / І. М. Ігнатуша. - К., 2011. - 18 с.
- Гуржій О. Українська козацька держава в другій половині XVII-XVIII ст.: кордони, населення, право / О. Гуржій. - К., 1996.
- Колодюк А. В. Інформаційне суспільство: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.03 / А. В. Колодюк. - К., 2005. - 20 с.
- Лук'яненко Л. Національна ідея і національна воля / Л. Лук'яненко. - К. : МАУП, 2003. - 296 с.
- Медведчук В. Сучасна українська національна ідея і питання державотворення / С. Медведчук. - К. : Україна, 1997. - 170 с.
- Медвідь Ф. Українська національна ідея як детермінанта державотворчих процесів / Ф. Медвідь // Політичний менеджмент. - 2005. - № 1 (10). - С. 35-43.
- Наливайко Д. Козацька християнська республіка: (Запорізька Січ у західноєвропейських літературних пам'ятках) / Д. Наливайко. - К. : Дніпро, 1992. - 495 с.
- Платон. Держава / Платон ; [пер. з давньогр. Д. Коваль]. - К. : Основи, 2005. - 355 с.
- Попович М. Григорій Сковорода: філософія свободи / М. Попович. - К. : Майстерня Білецьких, 2007. - 256 с.
- Сковорода Г. С. Книжечка про читання святого письма, названа жінка Лотова // Сковорода Г. С. Твори : у 2 т. / Г. Сковорода. - К., 2005. - Т. 2. - С. 34-60.
- Сковорода Г. С. Наркис. Розмова про те: пізнай себе // Сковорода Г. С. Твори : у 2 т. / Г. Сковорода. - К., 2005. - Т. 1. - С. 151-188.
- Сковорода Г. С. Розмова, названа алфавіт, або буквар миру // Сковорода Г. С. Твори : у 2 т. / Г. Сковорода. - К., 2005. - Т. 1. - С. 413-463.
- Сковорода Г. С. Розмова п'яти подорожніх про істинне щастя в житті: [товариська розмова про душевний мир] // Сковорода Г. С. Твори : у 2 т. / Г. Сковорода. - К., 2005. - Т. 1. - С. 325-358.
- Юнг К. Г. Структура психіки и процесс индивидуации : [сб. ст. : перевод] / К. Г. Юнг ; [послесл. А. В. Брушлинского] ; Рос. акад. наук, Ин-т психологии. - М. : Наука, 1996. - 267 с.

Боева Татьяна,

кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры социально-гуманитарных дисциплин Луганского института Межрегиональной Академии управления персоналом

УКРАИНСКОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ СТРОИТЕЛЬСТВО И ВЗГЛЯДЫ ГРИГОРИЯ СКОВОРОДЫ НА ГОСУДАРСТВЕННОЕ УСТРОЙСТВО

В статье показано, что формирование современного украинского правового государства связано с переосмыслением национальной идеи и должно обеспечить господство права, защиту и обеспечение основных прав и свобод человека и гражданина, что нельзя достичь, ограничившись только принятием законов. Новая украинская идея должна создать общее духовное пространство и стать условием решения существующих политических, религиозных, языковых противоречий культурных процессов, объединить все классы, слои и этносы, проживающие на территории Украины. В этом плане ценной является идея "сродного труда" Г. Сковороды как важного элемента общественного устройства.

Ключевые слова: право; правовое государство; новая украинская идея; права и свободы человека и гражданина; "сродный труд"; философия свободы Григория Сковороды.

Boieva Tetiana,

*Candidate of historical sciences, senior lecturer in social and humanitarian disciplines
Lugansk Institute of Interregional Academy of Personnel Management*

UKRAINIAN STATE BUILDING AND THE VIEWS OF GREGORY SKOVORODA ON STATE STRUCTURE

Ukraine's integration into European economic and cultural field, building a democratic state, the emergency of new social and economic relations require finding a new national idea. Today our society needs new demands on reforming of all Ukrainian state infrastructure. In the twenty-first century in Ukraine there are two trends of the state - the Ukrainian state on the basis of conservative the Cossack era traditions and state, which it combined with the Russian and Soviet traditions. Based on the analysis of European national ideas, modern Ukrainian idea has to create a common spiritual space and to become a condition for solving the existing political, religious, language problems of cultural processes, to unite all classes, stratas and ethnic groups, which lives on the territory of Ukraine. Ukrainian idea has to be united idea that it should be taken by different political parties, ethnic groups, and representatives of various religious denominations as their own. However, the contradictions between the political forces will remain, but they will exist at the level of the idea implementation ways. Experience of Ukrainian philosophical and legal thought, including G. Skovoroda heritage, discovers a main trend of the modern state development - the gradual Ukrainians' perception of elaborated by progressive political and legal thought achievements and especially those universal values as democracy, law, human rights and freedoms, humane and equitable order. Formation of Ukrainian law state, should ensure the existence of law, protection and guarantee the fundamental rights and freedoms of human being and citizen. However, it should be taken into consideration that law state can not be built by limiting laws adoption. Besides democratic, progressive legislation it is necessary to provide a system of strict observance and fulfillment laws by all participants: state, state bodies, public organizations, officials and citizens. Also the important condition of global events law state creation together the improvement of legislation, is the improvement of legal practice, which, in turn, depends on the legal, professional culture of those who create and use the law.

Keywords: law; law state; the new Ukrainian idea; the rights and freedoms of human being and citizen.

REFERENCES

1. Ihnatusha I. M. (2011), *Political prediction as a means ensuring efficiency of public administration*, Abstract of thesis for the degree of candidate in Political Science, Kyiv, 18 p. (ukr).
2. Hurzhii O. (1996), *Ukrainian Cossack state in the second half of the XVII-XVIII centuries (borders, population, law)*, Kyiv (ukr).
3. Kolodiuk A. V. (2005), *Information Society: Current State and Prospects of Development in Ukraine*, Abstract of thesis for the degree of candidate in Political Science, Kyiv, 20 p. (ukr).
4. Lukianenko L. (2003), *National idea and national will*, Kyiv, 296 p. (ukr).
5. Medvedchuk V. (1997), *Suchasna ukrainska natsionalna ideia i pytannia derzhavotvorennia*, Ukraina, Kyiv, 170 p. (ukr).
6. Medvid F. (2005), *Politychnyi menedzhment [Political Management]*, № 1 (10), pp. 35-43 (ukr).
7. Nalyvaiko D. (1992), *Kozatska khrystyianska respublika: (Zaporizka Sich u zakhidnoevropeiskyykh literaturnykh pamiatkakh)*, Dnipro, Kyiv, 495 p. (ukr).
8. Platon (2005), *Derzhava, Osnovy*, Kyiv, 355 p. (ukr).
9. Popovych M. (2007), *Hryhorii Skovoroda: filosofiiia svobody*, Kyiv, 256 p. (ukr).
10. Skovoroda H. S. (2005), *Tvory*, in 2 volumes, Kyiv, Vol. 2, pp. 34-60 (ukr).
11. Skovoroda H. S. (2005), *Tvory*, in 2 volumes, Kyiv, Vol. 1, pp. 151-188 (ukr).
12. Ibid, pp. 413-463.
13. Ibid, pp. 325-358.
14. Yung K. G. (1996), *Structure of the psyche and the process of individuation*, Nauka, Moscow, 267 p. (rus).

© Боева Татьяна

Надійшла до редакції 23.08.2013